

Gerézi Rabán

THURÓCZY, BONFINI ÉS A VITATOTT MÁTYÁS-VERS

A Filológiai Közlöny 1964. 3—4. összesített száma két egymással szomszéd kis cikket közöl. Az elsőt — *A vitatott Mátyás-dal és a néphagyomány* — Mészáros István írta, a másikat — *Hír 1527-ből I. János király választását dicsérő népénekéről* — a folyóirat szerkesztője, Kardos Tibor. Bár címük mást-mást ígér, tematikájuk és célkitűzéseik azonossága vérségi kötelékként kapcsolja őket egymáshoz. Csupán módszerben különböznek valamelyest. Mészáros cikke aggályosan korrektnek, aprólékosnak látszik, adathalmazzal is szolgál. Kardosé — ami a cikke lényegét illeti — egyetlen adatra épített, merész konstrukció.⁴

Kardos a bevezető mondatokban körvonalazza cikke okát és indokát: „... olyan adatra találtam, mely lényegében eldönti de úgy látszik tovább is viszi, a *„Pesti gyermekek utcai éneke 1458-ból”* hitelességének kérdését. Bár szerintünk a hitelesség kétségbevonására, mint Gerézi Rabán könyvéről (*A magyar világi líra kezdetei*) az Irodalomtörténeti Közlemények 1964. I. számában írt bírálatomból is kiderült (116—118), komoly ok eddig sem volt...” (FK 1964. 394.)

Mivel a beigért továbbiakban „*lényegében*” nem dőlt el semmi, idézett bírálatából pedig egészen más derül ki, komoly ok késztet arra, hogy vitába szálljak Kardossal, valamint a vele egy sorban küzdő Mészárossal. A félreértések elkerülése végett kénytelen vagyok felhívni az esetleg gyanútlan vagy rosszul értesült olvasó figyelmét arra, hogy a jelen esetben nem holmi csirkeperről van szó, nem is gyermeteg mikrofilológusok kakaskodásáról egy ártatlan i betű miatt. Sokkal többről: egy szerény, önmagában nézve jelentéktelen versike provenienciájának ügyén és ürügyén egymással szembenálló tudományos nézetek, koncepciók és módszerek csapnak össze.

Az — in se — jelentéktelen versecske pedig korántsem jelentéktelen, ha valóban 1458-ból való. Ebben az esetben a legrégebb, szövegileg fentmaradt, magyar nyelvű világi versünket tisztelhetjük benne, hisz a rákövetkező töredékes magyar éneket több mint 30 esztendővel megelőzi. S ebből a versből, ha a XV. század középi datálás kétségtelen, korai magyar világi költészetünkre stb. messzemenő konzekvenciákat szabadna, sőt kellene lehozunk.

Kardos többek között ezt a verset is felhasználta koncepciója, az ún. „*huszita koncepció*” támasztékául, igazolására. Ő tehát akkor, midőn a „*népének*” 1458-ra való datálása mellett kardoskodik, még ha nem is mondja ki, saját koncepciója mellett kardoskodik, pontosabban: annak rehabilitációját készíti elő. Egy kis cikk itt, egy másik ott, s ezekre aztán „*amint már megírtuk*”, „*miként megmondottuk*”, „*mint X. Y. könyvéről írt bírálatomból kiderül*” stb. bevezetésekkel úgy lehet hivatkozni, miként a hívő hivatkozik a szentírára. És észre sem vesszük s az ajtón egyszer már kitesékelt „*huszita koncepció*” az egész szobát elfoglalta.

Egy tudományos vitakérdés vagy koncepció újrajelentkezését természetesen nem szabad *a priori* visszautasítani, ezért vesszük vizsgálat alá Kardosék új, illetve újból felsorakoztatott régi érveit.

1.

A magyar világi líra kezdetei (Bp. 1962.) című könyvről írt bírálatában foglaltakra Kardos úgy hivatkozik, mintha az a Mátyás-vers datálása körül — szerinte — alaptalanul támadt kétségeknek még a bárányfelhőit is elfújta volna. (ItK 1964. 116—8.) Tehát kénytelen-kelletlen itt kell kezdenem.

A magyar világi líra kezdeteiről írván szükségszerűen szembe kellett nézmem a több mint 50 esztendeje problematikusnak tartott Mátyás-verssel is. Mint már előttem többen, például Riedl Frigyes, Turóczy-Trostler József és Horváth János, én is arra az eredményre jutottam, hogy e versike nem lehet XV. századi. Ennek bizonyítására felsorakoztatott érveimről, melyek valójában csak részben az én érveim, azt állapítja meg Kardos, hogy „nem szellem-

telenek, ha nagyon vitathatóak is". S mindjárt neki is áll vitatásuknak, és lényegében hármat vesz össze: az első: (Gerézdi) „arra a megoldásra jut, hogy Benczédi hamisította az éneket Turóczi szövege alapján. Teljesen elhanyagolható momentumnak tartja, hogy Benczédinél egy sorral több van és e sornak semmi nyoma sincs Turóczi szövegében, de az sem jut eszébe [t. i. Gerézdiének], hogy hiszen Turóczi lépten-nyomon felold latin prózájában hősdalokat, mondákat, énekeket. Tehát nagyon elfogadható, hogy ugyanazt a dalt oldotta fel latin prózává, elhagyva az utolsó sor vallásos klauzuláját, amit Benczédi feljegyzett”. (ItK 1964. 116.)

Több ízben írtam a Mátyás-versről, s éppen ezért nem tudom, melyik írásomban leltem meg Kardos „azt a megoldást”, mely szerint én Benczédit hamisítónak minősítem. Egy „ügyes filológus”, aminek engem Kardos minősít, ily durva anakronizmusra nem vetemedik. Legfeljebb az teheti meg, aki nem tudja, hogy a XV. és XVI. században pénzt, oklevelet hamisítottak ugyan, de verset soha. Mai szemléletet vetit vissza a XVI. századba, s ezt ráadásul még nekem imputálja.

Közhelyeket ismételtek: a korabeli írók, versszerzők és fordítók szuverén módon bántak mások latin vagy nem-latin szövegeivel. Ez volt az ízus. Csupán egy példát a számtalan közül: mit „művelt” Balassi Marullus tavasz-énekével, pedig meg is mondja: „Marulus poéta azt deákul írta, im én pedig magyarul.” Benczédi Székely a szokottnál pontosabban tette át magyar versbe a Thuróczy *Chronica Hungarorum*-ában talált „jelszavakat”. Ezért tartom „teljesen elhanyagolható momentumnak” a Kardostól felhánytorgatottakat.

Kardos tanáros pedantériával lépten-nyomon eszembe juttatja, ami éppen eszébe jutott, — *ergo* mi mindennek kellett volna nekem is eszembe jutni. Válaszom: én nem szoktam mindazt, ami éppen eszembe jut, papírra vetni. Csak azt, amit bizonyítani, vagy valószínűsíteni is tudok.

Kardos második bizonyítéka, „mi szerint valóban Mátyás megválasztását köszöntötték e dallal”: „Ilyen bizonyítékot szolgáltat a vers formája, az ősi tizenhatos, a legarchaikusabb magyar dallamok és ritmusképletek egyike. Először Kodály fedezte fel, és használta a Székely fonóban 1932-ben, majd Lajtha László publikálta e dallamforma egész bokrárt a hozzá tartozó versekkel 1943-ban. (*Újra megtalált népdaltípus*, Kodály emlékkönyv. 213—234)...” (ItK 1964. 116—117. — Kiemelés tőlem: G. R.)

Az „ősi nyolcas”-ról volt és van tudomásunk, a körötte rajzó problémák egyetemben. Az „ősi tizenhatos”-ról azonban mindeddig nem tudunk. Sőt arról sem, hogy ez: „a legarchaikusabb magyar dallamok és ritmusképletek egyike”. Állította ezt valaha is valaki? A tanúkul idézett Kodály és Lajtha ugyanis nem. Hát akkor ki?

Lajtha László a Kardos idézte kitérő cikkében az 1940—41-ben végzett széki gyűjtéséből azokat a 16 szótagból álló dallamokat közli és dolgozza fel, „amelyek teljes és hiteles népi alakban először itt kerültek elő”. (Kodály-emlékkönyv. 219.) Eredményeit az igazi tudós mértéktartásával és lelkiismeretességével így összegezi: „A széki 16-os dallamok megtalálása igen szerencsés lelet volt. Elég nagy számban kerültek elő, énekes és hangszeres alakban, megfigyelhetjük használatukat, sőt bepillanthatunk variálódásuk titokzatos folyamatába is. Még sem tudunk határozottan erre az egyszerű kérdésre felelni: hogy keletkeztek, honnan jöttek, hangszeres avagy énekes eredetűek-e? 16-osaink felvetik az énekelt és a hangszeres zene egymásra való hatásának sajnos még alig ismert problémáját. Sokat várhatunk az elkövetkezendő gyűjtésektől, hiszen biztosan előkerülnek még máshonnan is 16-osok. Adatokat fog hozni a hangszeres zene alaposabb vizsgálata is. De akkorra se várjunk egyszerű, tömör adatokba összefogható megoldást. Ma már tudjuk, hogy a néprajzi kérdésekre nem lehet egyszerű állítással vagy tagadással felelni...” (Uo. 233. — Kiemelés tőlem: G. R.)

Abban, hogy Kardos elolvasta Lajtha László cikkét, az illendőség tiltja kételkednem, — hisz cím szerint idézi. Ha meg elolvasta, miért idézi minden kritikai megjegyzés nélkül? A Lajthánál olvasottak ugyanis az ő igazának nemigen kedveznek: állításait teszik illúzióssá. Bírálóm azt is elhallgatja, hogy a 16-os ősi-vé ütése, valamint ugyanennek a „legarchaikusabb magyar dallamok és ritmusképletek egyike”-vé való kinevezése saját, egyéni leleményének a gyümölcse. E gesztus nem kifogásolható; gusztozsa dolga. A baj csak ott kezdődik, hogy mindezek elhallgatásával az igazolás, a bizonyítás kötelezettsége alól is felmentést ad önmagának, és a cáfolat ihletében fogant „rögtönzését” megvesztegető módon (nagy nevekre és művekre hivatkozva) úgy találja, mintha az rég elfogadott, közismert tudományos tény, igazság vagy axióma volna.

De ha netán — post festa — a bizonyítandókat bizonyítani is tudná, ami nem valószínű, második bizonyítéka akkor sem elfogadható. Érvelésének gondolatmenetét valahogy így lehetne rekonstruálni: a Mátyás-vers 16-osokban van írva; az ősi 16-os a „legarchaikusabb magyar dallamok és ritmusképletek egyike”; következésképp: a Mátyás-vers is ősi, azaz XV. századi, s hogy még pontosabbak legyünk, 1458-ból való. — A Mátyás-vers ezen az alapon akár XI. századi is lehetne. Kardos érvelésmódjának szervei hibája, hogy circulus vitiosus-t

alkalmaz. Ez pedig sohasem tartozott a helyes konklúzióra vezető szillogisztikai figurák közé.

Annak elfogadtatását, hogy e formailag meglepően fejlett technikájú: pontos cezúrákkal és a kötött szótagszám szigorú megtartásával készült kitünő ritmusú versike valóban a XV. század közepéről való, csak valóban megbízható érvekkel és korrekt érveléssel lehet elérni. Annál inkább, mert XV. századi datálását és provenienciáját illetőleg Riedl Frigyes óta — közel 60 esztendőre — minden valamire való magyar irodalomtörténésznek, ki ezzel a kérdéssel foglalkozott, kétségei voltak és vannak, — kivéve Geréb Lászlót, Mészáros Istvánt és Kardos Tibort.

Harmadik érve annak cáfolatára született, amit a Székelynél található „kiált”, illetve a Thuróczy latin szövegében ezzel testvér *clamaret* szavak kapcsán próbálok bizonyítani, hogy a versike nem ének, hanem szövegvers. „Ellene kell mondanunk a szerzőnek. — írja Kardos — Van ugyanis egy énekfajta, melyet e szóval jelzett a középkori egyház és a magyar régiség: a dallamos deklamáció, dallamos kiáltás”. (ItK 1964. 117.)

Íme, a cáfolat hevében, s egyben cáfolatul is, egy — előttünk — eddig ismeretlen, új magyar énekfajta született, gazdagítva régi magyar költészetünk szegényes műfaji kellékárát. Persze, ennek az új magyar énekfajtának egyetlen, s egyben mintadarabja: *A pesti gyermekek ucai éneke 1458-ból*.

De hogy ez valóban „dallamos kiáltás”-e, illetve, hogy egy rímekkel ellátott, a fő- és mellékcezúrákat pontosan betartó, kötött szótagszámmal ékes versike miért és minemű érvek és ismérvek alapján minősíthető át „dallamos deklamációvá”, annak konkrét bizonyítását a bírálatszerző — úgy látszik — feleslegesnek tartotta, mert szót sem ejt róla.

Másról annál többet. A magyar *kiált* szóról „önkéntelenül” eszébe jut az éjszaka cserdjét felverő kakas kiáltása, az éjjelióránkénti éneke és a „dunántúli Kulcs-pusztát a Csepel-szigeti Makáddal összekötő révjárat” révészének ordibálása: „Gyerünk át, haj!” Mire az utasok: „Mögyünk má' haj!” S nehogy bárkinek is kétségei támadjanak e kiáltások „dallamos deklamáció” voltát illetően, — be is bizonyítja: „Úgy mondják, mikor rákérdeznek: Tessék mondani, *kajátott-e* má' a révész?” (ItK 1964. 117.)

S mivel „a dallamos deklamációnak, a »kiáltás«-nak középlatin hagyománya is van”, egy Sergius pápától eredő szöveg, illetve a *Halotti beszéd*, meg Du Cange *Glossarium*-a elvezet minket a sanctgallen-i kaland „bortól áttüzesedett” magyarjai közé, mert: „a *Clamabat*-nak pontosan megfelel a *horridissime diis suis vociferabat*”. S mindjárt azt is megtudjuk, hogy a *vociferare* szót a klasszicitás „egy liviusi hely szerint” énekelni értelemben is használta. Ezzel már bent is vagyunk a magyar ösköltészet teljében, hisz a sanctgallen-i borzalmas kiáltások „a dallamos deklamációtól miben sem különböztek”. Táncról, birkózó versenyről is szó esik. Mindez megint oly közel esik az ókorhoz, hogy: „Meg kell említenünk, hogy e dallamos deklamáció mint ének a legszorosabb rokonságban van a görög-római *acclamatio*val, amelynek ugyancsak volt dallamos vonalvezetése...” A rosszmaájú olvasó szeretne közbekajátani: Tessék mondani, a dallamos deklamációnak volt olyan válfaja is, amelynek nem volt, „dallamos vonalvezetése”? De nincs rá ideje, mert Kardos már Eizenstein hatalmas filmjénél, a *Rettegett Ivánál* tart... (ItK 1964. 117.)

Miután sokat és sok mindenről beszélt csapongva, de nem sokat mondvá, semmit meg nem cáfolva, semmit be nem bizonyítva, — mint aki dolgát jól végezte, több „érve” nem lévén, kimondja a megfellebezhetetlen szentenciát: „Más szóval Túróczi és Benczédi Székely nem-hogy az énektől elütő dolgot akartak volna kifejezni, hanem éppen azt: énekes deklamációt! Így hát a Pesti gyermekek utcaéneke eredeti mű, nem Benczédi Székely hamisítása, pontosabban énekes deklamáció és 1458-ból való!” (ItK 1964. 118.)

2.

Mészáros István már korábban is mondott véleményét a Mátyás-versről, de csak mellékesen, alaposabb dokumentáció nélkül. (FK 1963. 168—9.) Mostani dolgozata, mely Kardos perújító és a további meglepetéseket beharangozó cikke előtt töri az utat, már csak erre a kérdésre összpontosít, a „vers keletkezésével kapcsolatos néprajzi vonatkozásokat” állítva előtérbe. (FK 1964. 389—394.)

Mészáros — amellett, hogy új szempontokat is alkalmaz és sok adatot hoz — világosan és közérthetően fogalmaz, alig van pongyola vagy félreérthető mondata. Nem akar többet adni, többet mutatni, mint amije van. És mindazt, amije van, takarosan elrendezve, az utolsó szegig kiteszi a kirakatba. Szóval: eszményi partner, öröm vele vitatkozni. Nincs szükség tehát az apró részletekre is kiterjesztett, bonyolult vitára; a leglényegesebbekre szorítkozhatunk.

Abban egyetértünk, hogy a Székely István *Világkrónikájában* (Krakkó 1559) található *Mátyást mostan választotta*... kezdetű versike és Thuróczy János latin *Chronica Hungarorum*-ában (1488) Mátyás választása kapcsán közölt „jelszavak” között belső, vérségi kapcsolat

van. Ezen a ponton azonban szét is válnak véleményeink. A két „szöveg” közt valóban fent-álló kapcsolat — szerintem — okozati: Thuróczy latinját szedte versebe Székely; s ennek logikus folyamánya, hogy a vers XVI. századi.

Nem így Mészáros: „Thuróczi emlékezetből idézte és rögzítette latin nyelvű krónikájában harminc év távlatából az egykor hallott, magyarul énekelt dal leglényegesebb mondánivalóját, Székely viszont a teljes szöveget őrző szájhagyományból merített”. (FK 1964. 389.) Vagyis Mészáros szerint: mind Thuróczy, mind pedig Székely *ugyanazt a dalt* „rögzítette”, ki-ki a maga idejében és a maga módján.

Mészárosnak ezt az álláspontját, mely lényegében Kardos álláspontja is, — dato sed non concessio — elfogadom vitaalpnak. S ezután már fel is tehetjük azt a két szorosan összefüggő, lényegbevágó kérdést, melyet Mészáros így fogalmazott meg: „Gondolhatunk-e egyáltalán éneklésre, énekelt dalra Thuróczi szövegét („puerorumque coetus hincinde cursitans loqueretur et alta voce clamaret. . .”) olvasva? Énekeltek-e a pesti gyerekek Mátyás királyválasztásakor?” (Uo. 389.)

Egyelőre ne feleljünk se igennel, se nemmel, inkább idézzük a maga egészében Thuróczy idevágó teljes passzusát; nem úgy, mint Mészáros, ki a szövegösszefüggésből erőszakosan kiszakított részletet közöl, s ezt nevezi ki „Thuróczi szövegé”-nek, s mint majd látni fogjuk, nem véletlenül.

Thuróczy az adott helyen azt beszéli el, hogy a Hunyadi-házzal ellenséges főurak miként adták be derekukat, majd így folytatja: „. . . et quid facerent nisi ut annuant, dum omne Hungaricum vulgus latas civitatis per plateas deambulans puerorumque coetus hincinde cursitans loqueretur et alta voce clamaret : Mathiam volumus esse regem, hunc nostra pro tutela deus elegit, hunc quidem et nos eligemus”. (Schwandtner, SRH 1 : 284.)

Érdemes ezt a latin szöveget előbb Geréb László, majd pedig Mészáros István fordításában is adni. Geréb magyarítása a következő:

„De mit tehettek volna egyebet, mint hogy beleegyeznek? Magyarország egész népe a város széles utcáit járta, a gyerekek mindenfelé csapatostul futkostak és nagy hangon lármáztak : Mátyást akarjuk királynak, isten adta oltalmunkra, mi is őt választjuk!” (Thuróczy János: Magyar krónika. Ford. Geréb László. Az előszót írta és a fordítást átnézte Kardos Tibor. Bp. 1957. 174.)

Mészáros korábbi tanulmányában adja saját fordításában (a jegyzetben pedig latinul) a teljes szöveget, az alábbi körítés kíséretében: „Az utcán vonuló mendikáló diákok Mátyást dicsőítő dalt énekelnek, de nemcsak bent a házakban, hanem az utcán csoportosuló néptömegek előtt is”. — S most jön a fordítmány:

„(Pest) egész magyar népe a város utcáira özönlött, s a gyermekek csapatai egyik helyről a másik helyre igyekezve szavalták és harsogó hangon énekeltek : Mátyást akarjuk királynak, isten rendelte őt oltalmunkra, válasszuk meg őt mi is!” (FK 1963. 168.)

Bár Geréb fordítását a nyomdába adás előtt átnézte, s nevével fémjelmezte Kardos Tibor, Mészáros István pedig — úgy tudom — középkori neveléstörténettel is foglalkozik, tehát *ex offo* kitűnően kell tudnia latinul, — mégsem árt Thuróczy textusát újólaj lefordítani magyarra:

(A főurak) „mit tehettek volna mást, mint hogy igent mondanak, miközben a város utcáin fel-alá járkáló egész magyar lakosság ÉS az ide-oda rohangáló gyereksereg [egyre] mondogatta és nagy jelszóval kiáltozta : Mátyást akarjuk királynak, Isten választotta őt oltalmunkra, és mi is őt választjuk!”

Fordításom pontos, mind értelmileg, mind grammatikailag híven követi, visszaadja Thuróczy latinját, mely egy többszörösen összetett mondat: középlatin periódus. Számunkra a jelen esetben csak az általam kiemelt rész a fontos, ez pedig a periódusnak csupán egy tagmondata. E felsorolást tartalmazó tagmondathat két alánya van, s az alanyoknak melléknévi igenévvel kifejezett jelzője (*vulgus deambulans*, illetve *puerorum coetus cursitans*), és mind e két jelzős alanya egyaránt vonatkozó kettős állítmánya (*loqueretur et alta voce clamaret*).

A latin periódusnak ebből az egy tagmondataból mind Geréb, mind Mészáros kettőt fabrikál. Főnt sem akadnék rajta, ha a mondat értelmén nem esne súlyos sérelem. Gerébnél a *vulgus jelzőjéből* (*deambulans*) lesz az első tagmondat állítmánya (*járta*), a *coetus puerorum jelzőjéből* (*cursitans*) pedig a másodiké (*futkostak*), s ehhez csatolja még az eredeti állítmányt (*lármáztak*), mégpedig olyan megfogalmazásban, hogy kizárólagosan csak a második tagmondat alanyára vonatkozik. Ezáltal az eredeti latin mondat jelentése teljesen megváltozott. Gerébet — szubjektíve — még fel tudnám menteni: közismerten gyors munkás volt, s latinul sem tudott valami fényesen. A fordítást átnéző Kardosnak azonban ez az értelmezés koncepcióját erősítette, alátámasztotta.

Geréb „hamisítását” egy kis jóakarattal ki lehet magyarázni. Mészárosét azonban még a legnagyobbval sem. Nem azért, mert a kardosi koncepció szellemében fogant, hanem: mert tudatos és céltudatos „műalkotás”. Ennek érdekében az általa konstruált második tagmondathatban a latin szöveg melléknévvvel kifejezett jelzőjét (*cursitans*) ő már nem külön igei állít-

mánnyá, hanem a cselekvés módját kifejező határozói igenévvé (*igyekezve*) alakítja át. Ezáltal az eredetileg mindkét alanyra vonatkozó kettős állítmányt (*loquetur et alta voce clamaret*), melyet a preconcepció szellemében szintén hamisan fordít (*szavallták és harsogó hangon énekeltek*), még szorosabban, kizárólagos hatállyal köti az általa produkált tagmondat alanyához (*a gyermekek csapatai*).

Mielőtt a végső szót kimondanánk, tegyünk még egy utolsó próbát, mert mint Mészáros írja: „Érdeemes azonban dalunkkal kapcsolatban Bonfini tudósítását jobban szemügyre vennünk.” (FK 1964. 391.)

Antonio Bonfini nagy humanista történeti munkájában (*Hungarorum rerum decades IV et dimidia*) jórészt Thuróczy *Chronica Hungarorum*-át írja á., bővíti ki, s nagy szerencsénkre ezt teszi ama részletnél is, amelyre Mészáros hivatkozik. Már ezért is érdemes tovább folytatni Mészáros fentebb megkezdett mondókáját: „Szerinte [ti. Bonfini szerint] a királyválasztó tanács Mátyást uralkodóvá tevő határozatának meghozatala előtt *»a pesti gyerekek már napok-talébb kiáltották ezt az utcán, tereken«*. Ő tehát kétségtelenül a dalnak azt a változatát ismerte, amelyik Mátyás királyválasztásáról mint befejezett tényről beszélt. Tehát a kortárs is tud erről a szövegváltozatról, nemcsak Székely, száz esztendővel később. Másrészt Bonfini nagy nyomatókkal emeli ki, hogy a királlyá tett Mátyásról szóló éneket több nappal a megválasztás előtt énekeltek a gyermekek...” (Uo.)

Ha nem értettem félre Mészáros Bonfini-kommentálását, akkor a magyar történetet megíró olasz kortárs-humanista szerint: „*ezt*”, vagyis a mi „*dalunk*”-at, azaz a Székely István *Világkrónikájában* (1559) olvasható Mátyás-verset, illetve annak variánsát a pesti gyerekek valóban énekeltek. Így hát a Thuróczy latin szövegét humanista stílusban átíró és kibővítő olasz Bonfini erről a *tényről* jobban volt értesülve, mint a kisebb kancellária magyar ítélmestere?

Mészáros most is idéz, idézi Bonfinit, magyarul; nem jelzi, de megállapítható, hogy Geréb László (nem teljesen hív) fordításában. Szokásához híven az idézett részt most is kiszakítja a kontextusból. Tehát ismét vissza kell mennünk az eredetihez, melyet különben Mészáros is közöl — jegyzetben: „In sequenti deinde die in secreto conventu unico omnes assensu Mathiam regem declararunt, quem aliquot ante dies *vulgus puerique Pestani* per compita, vicus et fora passim *exclamarunt*.” Magyarra fordítva: „Aztán a következő napon a titkos tanácsban valamennyien egyhangúlag királlyá választották Mátyást, *akif* [már] néhány nappal előbb a nép *ÉS a gyerekek* szerte az utcasarkokon, utcán és tereken [*királlyá*] kiáltottak ki!”.

Egy mondattal utóbb ezt is írja Bonfini: „*Infantium plebisque clamores* ab adversariis nunquam reprimi potuere...” Ezt Mészáros már sehol sem idézi, pedig Geréb fordításában magyarul is olvasható.

Szárnyaló fantáziájának kell annak lennie, ki — a tényekkel dacolva — Bonfini szövegéből mindazt ki tudja olvasni, amit abból Mészáros könnyűszerrel kiolvasott. Ő különben most is hű maradt eszményeihez és önmagához: Pest város egész magyar lakosságát — a már Thuróczy kapcsán tárgyalt módon és módszerességgel — most is „elsikkasztja”, úgy is mondhatnánk: kizárja az általa felállított dalárdából.

Mészárosnak ez a ténykedése több mint önkényes: akarva-akaratlan közeljár a hamisításhoz. A közel egykorú latin nyelvű dokumentumok szerint, amelyekre mind ő, mind pedig Kardos hivatkozik, Pest város apraja-nagyja tüntetett Mátyás királlyá választása mellett: felnőt és gyermek egyaránt, ugyanazon a módon és ugyanazt — kiáltotta... Vagy tán Pest város „egész magyar lakossága” is énekel? Ha ugyanis — Thuróczy és Bonfini textusai szerint — a gyermekek énekeltek, akkor — Thuróczy és Bonfini textusai szerint — a felnőtteknek is énekelniök kellett! Ezt azonban Mészáros (sőt még Kardos) sem meri állítani. Ezért van szükség a *plebs*, a *vulgus* kiiktatására és máris csupán csak a „*coetus puerorum*”, az éneklő ifjúság van talpon a vidéken.

A homokszákok kirepültek a léghajó kosarából, egyre távolodunk a szegényes valóságtól; elkezdődhet az alkotó képzelet szabad szárnyalása: „Az utcán vonuló mendikáló diákok Mátyást dicsőítő dalt énekelnek, de nemcsak bent a házakban, hanem az utcán csoportosuló néptömegek előtt is”. (FK 1963. 368) Mészáros idézett mondatán, ha Thuróczy tudta ma is élne, bizonyosan eltűnődne: „Fránya garaboncás deákjai, milyen ördögi praktikával tudták megcsinálni, hogy az utcán vonulva is, meg a házakban is — egyidőben énekeljete? De mit kerestek ezek az ördögfiai az üres házakban, hisz a lakók — mint megírtam — mind az utcákon tolongtak?”

Ugyanígy el lehetne tűnődni „a néphagyományok törvényszerűségeinek ismeretében” talált megnyugtató megoldásán, „amely a vers keletkezésének idejére is rávilágít”. (FK 1964. 390.) Mészáros azt is tudja, hogy a Mátyás-vers „a gyermekjátékdalok áthagyományozásának törvényei szerint élte életét még a XVI. században is”. (Uo. 391.) A „középkori diákszokások” ismeretében pedig ezt írja le: „A dalt, minden valószínűség szerint, énekes játék keretében is

előadták, megfelelő helyen és alkalommal szereposztásos játék kísérője lehetett". (Uo. 390.) Ezek után már az sem volna meglepő, ha Mészáros jóvoltából e „játékdal” — melynek család-fáját I. Ulászlótól Ferenc Józsefíg kimutatja — daljátékká rukkolna elő.

A néphagyományok törvényszerűségeinek ismeretén kívül filológiai érvei is vannak, mégpedig Thuróczy latin textusával kapcsolatos megállapításaimat, értelmezésemet cáfolandó. Hogy a *coetus* és a *puer* mi mindent jelentett a középlatinságban, eddig is tudott volt. Thuróczy-nál a *puer* csak iskolásgyereket jelenthet? Bonfini aztán tudott latinul: Thuróczyt átírva a „pesti gyerekeket” hol „*pueri* Pestani”, hol meg *infantes*-nek (*Infantium* plebisque clamores) titulálta, pedig az *infans* nem az „iskolásgyermek” műszava.

A *loqueretur et alta voce clamaret* „helyes” értelmezése kapcsán figyelmeztet: „Bele kell azonban néznük a korabeli liturgikus szerkönyvekbe is”. Mielőtt beléjük nézne, előbb kifejti, hogy Thuróczy miért nem a *cantare* (= énekelni) igét használta az idézett igék helyett. Azért nem, mert a *cantare* csak a díszesebb dallamokkal kapcsolatban szerepel és „az bizonyos, hogy a gyermekek sebtében betanult, izgatottan, szétszórt figyelemmel énekelt, az utca zajától zavart dala előadás tekintetében igen távol állhatott a pest-budai templomok kórusainak szépen hangzó éneklésétől”. (Uo. 392.)

Majd közel egy lapnyi adatot közöl. Aztán a konklúzió: „Mindezek ismeretében úgy tűnik, hogy az »alta voce dicere« nem esik messze a *Chronica Hungarorum* szóhasználatától, sőt egészen közelről rokon az »alta voce loqui«, »alta voce clamare« jelentésével. A krónika kifejezése tehát nem zárja ki, hogy egyszerű melódiájú, recitáló, talán egymásnak felelgető — mai gyermekdalainkhoz sokban hasonló — éneket énekeltek 1458 januárjában a pesti gyermekek”. (Uo. 392–393. Kiemelés tőlem: G. R.)

Oly sok adat közlése után az „úgy tűnik, hogy”-gyal való operálás önmagában is felér egy kisebb önkritikával. Nem is szólva a „nem zárja ki”-ről. Az egykorú szerkönyvekből vett adatok egyetlen szépséghibája, hogy nem esnek egybe a *Chronica Hungarorum* szóhasználatával: a sok „dicat”, „dicatur”, „dicitur” közt egyetlenegy „loquitur” vagy „clamat” nem akad. A Misa-lék és Antiphonálék helyett nem lett volna érdemesebb (és érdekesebb) a *Chronica Hungarorum*-ba „belenézni”? Egy író „szóhasználatát” mégis csak a saját írásai alapján szokás meghatározni, és nem a liturgikus szerkönyvekből.

Thuróczy nemcsak a vitatott helyen, másutt is használja könyvében a *loquitur* igét, mégpedig a *canit*-tal (= énekel) szembeállítva, tehát az *énekel* jelentést mereven kizáró értelemben. A Kont-mondát megőrző híres fejezetben olvasható: Kont, „*quem nostrum aevum, viribus et virtute non minus praeclarum, nedum loquitur, verum et resonant lyra canit*”. (Schwandtner, SRH 1 : 220.) Nem kevésbé ismert helyről helyről hozok példát a másik vitatott szóra is. Szent László és a nőrabló kun viadalának leírásából: „*clamavit itaque sanctus dux Ladislaus ad puellam et dixit. . .*” Vagy tán e szó itt is „egyszerű melódiájú, recitáló éneklést” jelent?

Több cáfolandó nem lévén, jöjjön hát a zárszámadás. Mészáros első kérdésére — „Gondolhatunk-e egyáltalán éneklésre, énekelni dalra Thuróczy szövegét olvasva?” — kénytelen vagyok igennel felelni, hisz — ime a bizonyosság — mind Mészáros, mind Kardos „Thuróczy szövegét olvasva” éneklésre, énekelni dalra — gondolnak. Ellenben ha ugyanezt a kérdést nem szabadosan, hanem szabatosan fogalmazzuk meg: „Logikusan gondolkodó ember gondolhat-e egyáltalán éneklésre, énekelni dalra Thuróczy latin szövegét olvasva és megértve?” — akkor határozott nemmel kell válaszolnom, ugyanúgy, mint a második, már félreérthetetlenül fogalmazott kérdésre: „Énekeltek-e a pesti gyermekek Mátyás királlyá választásakor?”

Ha ez így van, már pedig — mint fentebb be is bizonyítottam — így van, akkor, bármily súlyos, nem lehet sértő a végső konklúzió sem: Mészáros „dolgozatát” felesleges volt megírni, de talán még feleslegesebb volt — egy nagymúltú akadémiai folyóiratban — 1964-ben leközlölni.

3.

Thuróczy és Bonfini tehát kidőlt a sorból. Ez ügyben rájuk hivatkozni, az ő nevüket nagy felszóval kiáltva csatázni már aligha lehet. És a *Pesti gyerekek utcai éneke 1458-ból?* E cím és e címet létrehozó és fenntartó fikció, mint minden fikció előbb-utóbb, — a lomtárba kerül. E cím alatt nyilvánartott verseik, amely miatt eddig már annyi tinta folyt, természetesen marad, ha nem is lesz oly nagy becsülete, mint hogyha 1458-ban született volna. E vita kapcsán is annyi szó esett róla, hogy már illik személyesen bemutatni őt.

Székelly István Krakkóban kinyomatott *Világkrónikájában* látott napvilágot — 1559-ben. Székely az 1459. esztendő alatt (helyes dátum: 1458!) Mátyás királlyá választását tárgyalva, ezt írja:

...„Szilágyi Mihált ez ország gubernátorrá választotta vala, míg az Hunyadi Mátyás magát bírhatná. Kin [ti. Mátyás királlyá választásán] mind az egész ország lón nagy örömben, kinek választása korán még az gyermekek is alá fel járván az uczán azt kiáltják vala:

Mátyást mostan választotta mind ez ország királságra,
Mert ezt atta isten nekönk menyországból ótalmunkra,
Azért mies választottuk mint istennek ajándékát,
Kiből isten dicsírtessék és örökre mondjuk: Amen.

Székely *Világkrónikája* lényegében négy-öt, latin nyelven megírt történeti műből kiszabdalt jegyzetek, kivonatok reformátori szempontok, koncepció vezetete analitikus összeállítás, azaz kompiláció. A nem egykorú magyar anyagát — kevés kivétellel — Thuróczy 1488-ban kinyomtatott *Chronica Hungarorum*-ából vette. Nem fejezeteket fordít, nem nagy részleteket vesz át; latin forrását — könyve műfajának megfelelően — nagyon erősen lerövidíti, mondhatni a lényegét adja. Persze, amit ő tart lényegnek. Az 1459. év alatt 20 sorban foglalja össze Thuróczynak a Mátyás megválasztásáról írt egész fejezetét (Caput LXIII. De electione domini comitis Mathiae in regem).

Ha kompiláló módszerét akarám jellemezni, akkor sem tudnék jobb miniatűr példát a versikét bevezető és minket is közelről érdeklő mondatánál: „Kin mind az egész ország lón nagy örömben, kinek választása korán még az gyermekek is alá fel járván az uczán azt kiáltják vala. . .”

Már az első tagmondat is Thuróczy latinjára megy vissza. Ő ugyanis fejezetének második felében ecseteli a Mátyás megválasztásán támadt országos örömet: „Cum autem *communis populi* devenit ad notitiam: *omne Hungaricum vulgus magno prae gaudio exultabat. . .*” Tegyük csak mellé Székely magyarját: „Kin mind az egész ország lón nagy örömben”. Pontos fordítás, még az „omne Hungaricum vulgus”-nak „mind az egész ország”-gal való visszaadásán sem lehet találni kivetnivalót, főképp ha a „*communis populus*”-ra is gondolunk. A továbbiak miatt még csak azt kell itt megjegyeznünk, hogy Thuróczy az idézett szöveg folytatásaként azt írja, hogy a harangok mindenütt zúgtak, mindenütt fuvola és énekszó zengett „*in laudem Dei*”.

A második tagmondat latinja Thuróczy LXIII. caput-jának ama részében olvasható, ahol még a megválasztás előtt, illetve a választási huzavonák alatt történt események tárgyalatnak: az utcákon tüntető tömeg, s köztük az efféle alkalmakról elmaradhatatlan gyerekhad is, Mátyás mellett teremt közhangulatot, hogy ezzel is nyomást gyakoroljon a Hunyadi-fiú megválasztását ellenző oligarchákra. („. . . dum omne Hungaricum vulgus latas civitatis *per plateas deambulans puerorumque coetus cursitans loqueretur et alta voce clamaret. . .*” — Schwandtner, SRH I : 284.)

Székely — nem hiába kompilátor! — a latinban olvasottakat, cseppet sem törődve a kronológiával, a Mátyás megválasztásán támadt országos öröm frappáns illusztrációjaként kamatoztatja: „kinek választása korán még az gyermekek is fel alá járván az uczán azt kiáltják vala. . .” („választása korán” = megválasztásakor)

Szinte elegendő a kiemelt (latin és magyar) szövegrészekre rátekinteri, s a vérrokonosság már nyilvánvaló. Igaz, hogy az „omne Hngaricum vulgus”-t Székely nem fordítja le, mert egyrészt már az első tagmondatban lefordította más összefüggésben, másrészt a latin *que*-nek megfelelő még . . . is kapcsolat szerint a mondat értelmébe úgyis bennefoglaltatik, hogy nemcsak a gyermekek, hanem „omne Hungaricum vulgus” is kiáltozta a jelszavakat. A „civitatis”-t meg minek fordítaná, hisz ő már nem Pest „egész magyar lakosságá”-ról óhajt beszélni, Thuróczy Pestjét ugyanis „mind az egész ország”-gá tágította ki.

Ennek értelmében tehát a továbbiakban nem is a pesti gyerekekről van szó, mint Thuróczynál, hanem „mind az egész ország” kiáltozó gyerekeiről! S ezek a gyerekek már nem a középkori Pest fegyelmetlen, ide-oda rohangáló (*cursitans*) utcakölykei, hanem a szigorú protestáns iskola fegyelmezett, felnőtthöz illően alá-feljáráló (*deambulans*) „gyermekei”, azaz iskolásdiákok, kiket a prédikátorok gyakran felhasználtak „Isten igéjének” propagandájára is, miként Szkhárosi Horváth András írja 1546-ban:

Nem mondhatjátok, hogy nem tudtátok isten akaratját,
Mert mind pap, *deák*, *gyermek*, hegedős nagy nyilván *kiáltják*.

(RMKT II. köt. 207.)

S a szakramentárius prédikátor nem tagadja meg volt iskolamester önmagát: a Thuróczynál talált választási jelszavakat a már megválasztott Mátyást ünneplő, vallásos kicsengésű magyar verssé alakítja át. Mégpedig úgy, hogy a versike intonációját, azaz első sorát („Mátyást mostan *választotta* mind ez ország királyságra”) részben a verset megelőző magyar mondata sugalmazta: „Szilágyi Mihált ez ország gubernátorra *választotta* vala” ; részben pedig a felnőttek és gyerekek szájába Thuróczy adta jelszó eleje: „*Mathiam* volumus esse *regem*”. A vers második és harmadik sora — kisebb betoldásoktól eltekintve — megfelel a *Chronica Hungarorum* latinjának: „. . . *hunc nostra pro tutela eligemus, hunc quidem et nos eligemus*”;

Mert ezt atta isten nekünk menyországból ótalmunkra,
Azért mies választottuk mint istennek ajándékát. . .

A harmadik sor második felét, meg a negyediknek kegyes istencserejét a protestáns prédikátor adta hozzá. A négy hosszú versorra a jelszavakból amúgy se futotta. S a hozzáadás sem teljesen független — mint fentebb említettem — a Thuróczyról olvasottaktól.

E négy soros versike mint vers még a korabeli mércével mérve sem sokat ér. Csupán szabályos, tiszta ritmusa, szigorúan kötött szótagszáma és pontos cezúra, azaz verselési-technikai fejlettsége érdemel figyelmet. A verselési-technikai fejlettségnek ez a foka már a XVI. századi, Balassit megelőző magyar versköltés sajátja.

4.

Már csak Kardos cikke van hátra, melyben ő bejelenti: „... a *Diarii* XLIV. kötetében olyan adatra találtam, mely lényegében eldönti, de úgy látszik tovább is viszi a Pesti gyermekek utcai éneke 1458-ból hitelességének a kérdését.” (FK 1964. 394.)

Az adat nem érdektelen. Egy Magyarországon járt velencei hírszerző 1527. március 27-én kelt leveléből való, mely levelet az udinei kormányzó küldte meg hivatalból a Signoriának, s így került be Marino Sanudo *Diarii*-jába. A hírszerző Frangepán Kristóffal is beszélt: „Interrogando se la persona del re amato de la nobilita et popolo, response de si. Et che li hongari cantavano una canzon che *Idio havea preservato la sua persona per delibero il paese de aliena nation*”. (Uo. 395.) Kardos Tibor fordításában: „Megkérdezte őt, vajon a király személyét szereti-e a nemesség és a nép, azt felelte, hogy igen. És a magyarok egy éneket is énekelték, hogy *Isten megtartotta az Ő személyét, hogy megszabadítsa az ő országát az idegen nemzetektől*”. (Uo.) A fordítás talán még pontosabb lenne így: „... az országot az idegen nemzetől”. És ebben az esetben az „idegen nemzet” csak Habsburg Ferdinándra, illetve németjeire érthető és érthető.

Az említett király — mint Kardos megállapítja — Szapolyai János, akit a magyar rendek egy része 1526 novemberében a székesfehérvári országgyűlésen választott magyar királlyá. Kardos valószínűnek tartja, hogy a hírszerző által említett ének erre az alkalomra készült, de az I. János által 1527. március 17-re meghirdetett országgyűlésre felvonuló nemesség „befolyásolására [is] énekelték a szóban forgó éneket”.

Hogy ez utóbbi alkalommal énekelték — az bizonyos, hisz a hírszerzők mindig a legfrissebb „anyagot” szokták összeszedni. S nagyon valószínű, hogy erre az alkalomra is szerezték — 1527-ben. Ezt támogatja szövegértelmezésem is, melyet a Kardos-fordítás korrekciójaként adtam. Ferdinánd, kit 1526. december 16-án a pozsonyi országgyűlés kiáltott ki magyar királlyá, 1527 első hónapjaiban már készült a Jánossal való leszámolásra. János meg országgyűlést hirdetett március 17-re, tehát nagy szüksége volt a Ferdinánd elleni propagandára.

Miért van szüksége Kardosnak emez ének szerzetetésének szükségtelen antedatálására? Azért, mert: „Szerepe olyan volt, mint az iskolásgyermekek 1458-i énekének és nagy a valószínűsége annak, hogy nem is erre az alkalomra készült, hanem immár az 1526-i november fehérvári királyválasztó országgyűlésre.” (Uo. 396.) És mire alapozza ezt a nagy „valószínűséget”? „A szóban forgó adatot *figyelmesen olvasva* ugyanis megtaláljuk a szövegben a polémia nyomait. . .” (Uo.) A „szöveg” egy 13 szóból álló „énekkivonat”, melyet ráadásul egy lényeges szónál még pontatlanul is fordít. Ember legyen a talpán, aki ebben a „szövegben” Kardoson (és esetleg Mészároson) kívül megtalálja azt a polémiát, melyet — saját érdekében — nem is idézek.

Ő azonban idézi „a Mátyás király választására szerzett 1458-i éneket”, azaz Székely István Mátyás-versét. Sőt — a gyöngébbek kedvéért — a négy sort még kivonatban is adja: „A rövid versnek az a közlendője, hogy az egész ország választotta királyt *isten adta a nemzet oltalmára*. Mint isten ajándékát fogadták, és így is választották meg”. (Uo.) S ezután következik egy olyan „elemzés”, amely Kardos ezirányú gazdag munkásságában is párját ritkítja: „Nos, Marin Sanudonak János királyt illető adata egybevág a Mátyás választó ének mondani-valójával: »Isten megtartotta az Ő személyét« az ország érdekében, hogy megszabadítsa azt az idegen nemzetektől, az ellenségektől. A főnebb említett választási harc érvelésébe beillő változatról van szó: János királyt ezáltal nem *adta* isten nekünk menyországból ótalmunkra, hanem *megtartotta* »isten nekünk. . . ótalmunkra«. S ahogy Mátyást, mint isten ajándékát választották meg, nyilván ugyanúgy János királyt is, mint akit isten a nemzet számára tartott meg »ótalmunkra«” (Uo.).

A Marino Sanudónál talált „adat” az ének teljes szövegét közli, illetve említi, hogy az ott közölt kivonat-féle egyúttal a teljes szöveg is? És ugyanúgy egy strófányi mint a Mátyás-vers? Az olasz textus szerint bizonyos, hogy az ének említése annak a kérdésnek köszönhető, melyet a velencei hírszerző Frangepán Kristóffhoz intézett: „vajon a király személyét szereti a nemes-

ség és a nép”? Ekkor hozta fel Frangepán példának, bizonyoságnak azt az éneket, a kérdésre mintegy válaszul, tartalmát röviden, bizonyára nem idézve, hanem summázva. Elvégre akár hűsz strófás is lehetett! S akkor mi minden egyéb lehetett benne, amely már nem adna ily „biztos” alapot egy — legalább is kétes provenienciájú — versikével való összevetés megejtése után messzemenő konzekvenciák levonására.

„Mindennek alapján — vonja le Kardos a konzekvenciákat — az a benyomásunk támad, hogy a Mátyás választására mondott ének nem akkori szerzemény volt, hanem hozzátartozott a királyválasztások, vagy koronázások szertartásához, illetve azoknak a hagyományos kísérő jelensége volt, és egy alapszöveget variáltak esetről esetre, uralkodóra uralkodóra, aszerint, hogy választották is, vagy csupán felkenték és megkoronázták, de minden esetben összefüggésbe hozták a megpróbált magyar nép védelmével, s az »isten kegyelméből« uralkodó királyok mennyei támogatásával. *Úgy véljük*, a krónikákban, a magyar királyszentek latin himnuszaiában és a magyar nyelvű Szent László-énekben is világos nyomait találjuk ennek, és a hagyomány alkalmasint még régebbre nyúlik vissza. De erre még visszatérünk. (Uo. 396—7. — Kiemelés tőlem: G. R.)

Tehát — ezek szerint — a Mátyás-ének nem is 1458-ból való, hanem még korábbi „közkincs”, amelyet talán már Szent Istvántól kezdve, ki tudja meddig, minden koronázáson kötelező volt elénekelni, mert a Mátyás-ének nélkül nem is koronázás a koronázás!? Tréfálkozik, vagy mindezt komolyan gondolja? „Az a benyomásunk”-ra, meg „úgy véljük”-re tudós nem épít theóriát.

Kardos — sajnos, nemcsak ebben az egy esetben — oly nagyszerű palotát húzott fel, amelynek mindene megvan, mindene fölösen ragyog, éppen csak az alapjai hiányoznak: a levegőben lóg. Mit tartunk tehát arról a páratlan képzelőerővel megalkotott „felépitmény”-ről, amely nem létező alapokra épült? És mit tartunk arról a koncepcióról, amelynek ily stabil támasztékaik vannak?

Nem én, hanem Aragon írja: „Az ember önnön méltóságának [is] tartozik azzal, hogy elképzeléseit rendelje alá a tényeknek, ne pedig a tényeket idomítsa, bűvészmutatványok árán, elképzeléseikhez, legyenek ezek oly tetszetősek is”.